

**Grażyna Genowefa Gajewska**

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-0242-5080

## **Funkcje opieki wyznacznikiem zmian przestrzeni współczesnej edukacji dzieci i rodziców**

### **Wprowadzenie**

Inspiracją do podjęcia refleksji na temat funkcji opieki, które wyznaczają zmiany we współczesnej przestrzeni edukacyjnej dzieci i rodziców są zauważalne braki w poznaniu tego aspektu oraz zgromadzone wyniki badań własnych i pod moim kierunkiem, a także podejmowane systematycznie obserwacje wybranych elementów rzeczywistości opiekuńczej i edukacyjnej w środowisku ich życia.

Z jednej strony bowiem ukazywana jest żywiołowość otoczenia, konieczność i wprowadzane dynamicznie liczne zmiany, a z drugiej rozważana jest możliwość oraz wskazywana konieczność homeostazy społecznej, zrównoważonego rozwoju, równowagi biopsychospołecznej jednostek, zdrowia<sup>1</sup>, usamodzielniania życiowego dzieci, kierunek tych zmian<sup>2</sup>. Tym samym prezentowane są związki między podstawową i docelową funkcją opieki<sup>3</sup> a funkcjami szeroko rozumianego wychowania, czy edukacji.

---

<sup>1</sup> Zob.: A. Radziejewicz–Winnicki, *Żywiołowość otaczającej społeczności a szansa na homeostazę społeczną. Studia, szkice i refleksje socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2014; M. Kowalski, *Ideologia – edukacja – zdrowie. Rozważania o dyskursach zakazanych?* „Horyzonty Wychowania” 2017 nr 17 (41), s. 149-161.

<sup>2</sup> Np. K. Denek, *Wspieranie i doskonalenie reformy systemu edukacji*, „Wychowanie na Co Dzień” 2002 nr 1, s. 8; B. Śliwerski, *Myslec jak pedagog*, GWP, Sopot 2010.

<sup>3</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, T. 2, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2006, s. 70-86; G. Gajewska, *Rozważania nad metodologiczną koncepcją teorii opieki*, w: (red.)

O zapewnianiu warunków do spełniania funkcji opieki zapomina się bardzo często. Bez nich jednak nie może być dobrze realizowanego wychowania, kształcenia, edukacji, niezależnie od rozumienia tych pojęć. W literaturze przedmiotu na ten temat pisze się bardzo mało, a i badania naukowe są podejmowane sporadycznie i mają charakter wycinkowy. Zaplanowane i zainicjowane przez Zdzisława Dąbrowskiego w 1991 roku<sup>4</sup>, nie zostały zrealizowane jako diagnozowanie ogólnopolskie. Naukowców, którzy rozwijają teorię opieki w pedagogice nie ma wielu. Wypowiedzi naukowych dookreślających związki między opieką i wychowaniem / edukacją też jest mało<sup>5</sup>. Z racji zainteresowań własnych teorią opieki i jej związkami z wychowaniem/ edukacją dzieci i dorosłych powstało poczucie konieczności zabrania głosu na wskazany temat. Można więc powiedzieć, że naukowo znane założone funkcje opieki w tej wypowiedzi zostaną odniesione do wybranych obszarów edukacji dziecka w przestrzeniach rodzinnej i pozarodzinnej, szkolnej i pozaszkolnej, które należy pilnie zmodyfikować w celu osiągnięcia lepszych rezultatów edukacji. Zostaną one wskazane na wybranych przykładach. Zakładam bowiem, że elementy przestrzeni życia dzieci i rodziców pełnią funkcje edukacyjne i opiekuńcze. Dodatkowym argumentem przemawiającym za podjęciem wybranego tematu są wyznaczone 5 lipca 2018 roku kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018 / 2019, w których znajduje się docelowa funkcja opieki realizowana w powiązaniu z edukacją – kształcenie rozwijające samodzielność uczniów<sup>6</sup>. Należy je przyjąć pozytywnie w myśl powyżej sformułowanych stwierdzeń.

---

Z. Dąbrowski Z., G. Gajewska, *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wyd. WSP, Zielona Góra 1995, s. 23-54.

<sup>4</sup> Z. Dąbrowski, *Projekt badań nad wychowaniem opiekuńczym w szkole*, w: (red.) Z. Dąbrowski, G. Gajewska, *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wyd. WSP, Zielona Góra 1995, s. 163-176 i 7-12.

<sup>5</sup> Wypada wskazać na: Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, T. 1, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2006, s. 87-194; M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004; J. Gnitecki, *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Poznań 2007; M. Nowak, *Teorie i koncepcje wychowania*, WAiP, Warszawa 2008, G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2009; Śliwerski, dz. cyt., 2010, E. Muszyńska, *Miejsce opieki we współczesnej pedagogice*, „Rocznik Lubuski” 2012 nr 38 (2), s. 91-104.

<sup>6</sup> *Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018-2019*, <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-2018-2019-003.pdf>, z dn. 22.08.2018.

Wskazany kierunek refleksji jest bardzo szeroki. W zamierzeniu ma ukazać całe spektrum holistycznego i ekosystemowego podejścia do rozpatrywanych zjawisk w starciu teorii, wskazań z rzeczywistością opiekuńczą w związkach z edukacją nie tylko dzieci, ale również ich rodziców. Współcześnie intensywnemu i wymagającemu procesowi edukacji w Polsce podlegają dzieci, ale także, co prawda w zupełnie innych formach i zakresie, ich rodzice. Proces opieki dotyczy głównie dzieci i ewentualnie ich tracących zdolność do samodzielnego życia rodziców. Często jest też tak, że dzieci pomimo ukończonego 18 roku życia nadal wymagają opieki, podlegają pieczy rodzinnej lub pozarodzinnej i są otoczone troską rodziców. Dotyczy to np. osób niepełnosprawnych, czy niedostosowanych. Ważna jest także samodzielność kadry – profesjonalistów pozarodzinnych angażujących się w proces opieki nad dziećmi oraz organizację i funkcjonowanie instytucji edukacyjnych oraz to na ile one sprzyjają usamodzielnieniu, a na ile ją ograniczają, czy wręcz uniemożliwiają.

Każdy z tych wątków można poddać odrębnej analizie. Traktuję więc niniejsze opracowanie jako kierunkowskaz dla dalszych refleksji. Uogólniając poszukuję odpowiedzi na złożone globalne pytania: czy i które założone funkcje opieki wyznaczają organizację i funkcjonowanie przestrzeni edukacyjnej dzieci i ich rodziców? Jakie wskazują obszary do zmian? Zostaną one poparte zarówno opublikowanymi wynikami badań jak także własnymi m.in. z zakresu edukacji środowiskowej<sup>7</sup>. Z racji ograniczonych ram tej wypowiedzi rozważone zostaną funkcje: homeostatyczna, egzystencjalna i usamodzielniająca<sup>8</sup>.

### **Funkcje opieki oraz przestrzeń edukacji dzieci i rodziców – rozumienie podstawowych pojęć**

W literaturze przedmiotu kluczowe terminy dla podjętej refleksji w tym artykule, takie jak: opieka, funkcje opieki, edukacja, przestrzeń edukacji są różnie rozumiane. Niezbędne jest więc wskazanie, które z nich przyjmuję jako podstawę rozważań.

Bazując na teorii Z. Dąbrowskiego przyjmuję, że „opieka w ogóle – to konieczna aktywność jej podmiotu wobec zależnego asymetrycznie od

---

<sup>7</sup> G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa w przestrzeni życiowej dzieci i młodzieży. Środowisko edukacyjne a poczucie oparcia dzieci i młodzieży – studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2002.

<sup>8</sup> Dotąd nie publikowane wstępne wyniki własnych badań empirycznych wzmocnią wątek praktycznej realizacji funkcji usamodzielniającej wobec osiemnastoletniej młodzieży.

niego przedmiotem polegająca na ciągłym i bezinteresownym zaspokajaniu swoistych potrzeb i kompensowaniu niezdolności do samosterowania lub samozachowania<sup>9</sup>. Natomiast opieka międzyludzka jest „opartym na odpowiedzialności za podopiecznego (kompensacyjnej), ciągłym i bezinteresownym zaspokajaniem jego ponadpodmiotowych potrzeb w nawiązanym między nim a opiekunem zrównoważonym stosunku opiekuńczym”<sup>10</sup>.

Biorąc pod uwagę przemyślenia własne proponuję kładąc trochę inaczej akcenty dodatkowo dodać i podsumować, że opieka „ogólnie mówiąc, jest całościowym zadbaniem o wyzwolenie lub rozwijanie samodzielności życiowej (samoregulacji) kogoś (lub czegoś), kto jej wymaga. Ważna jest więc w niej troska o zachowanie i rozwój zdolności i umiejętności do przetrwania wraz z ich jakościami”<sup>11</sup>. Można także w podejściu interakcyjnym powiedzieć że opieka jest udziałem opiekuna w zaspokajaniu potrzeb podopiecznego, których on sam samodzielnie nie umie lub nie może zaspokoić<sup>12</sup> lub, że opieka jest działaniem rozwijającym tożsamość osobową jednostki, skoncentrowanym na osobie tak, żeby doprowadzić do jej usamodzielnienia, prawidłowej socjalizacji i rozwoju<sup>13</sup>.

Funkcje opieki natomiast jak pisze Z. Dąbrowski są to „określone jej skutki przede wszystkim w odniesieniu do podopiecznego (podopiecznych)”<sup>14</sup> i taką definicję przyjmuję do prowadzonej refleksji.

Przestrzeń edukacji dzieci i rodziców<sup>15</sup> rozumiem jako wszystkie te elementy otoczenia – ujęte całościowo, w których i dzięki którym dokonuje się proces edukacji dzieci i ich rodziców, z uwzględnieniem ich współczesnego stanu jak i dynamicznych zmian, zależności i powiązań osobowych i nieosobowych, w ujęciu ekosystemowym.

Wyjaśnić więc trzeba także czym jest edukacja. W Encyklopedii Powszechnej PWN pojęcie to jest rozumiane jako: „[łac. *educatio* ‘wychowanie’, ‘wykształcenie’], *wychowanie, kształcenie*; ogół czynności i procesów

<sup>9</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, T. 1, dz. cyt., s. 90.

<sup>10</sup> Tamże, s. 87, por. *Pedagogika opiekuńcza*, w: (red.) B. Śliwerski, *Pedagogika*, T. 3, GWP, Gdańsk 2006, s. 256.

<sup>11</sup> G. Gajewska, *Wsparcie dziecka ...*, dz. cyt., s. 16.

<sup>12</sup> G. Gajewska, *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, PEKW Gaja, Zielona Góra 2009.

<sup>13</sup> G. Gajewska, *Wsparcie dziecka ...*, dz. cyt., s. 18.

<sup>14</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, t. 2, dz. cyt., s. 70.

<sup>15</sup> G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa...*, dz. cyt.; G. Gajewska, *Wsparcie dziecka...*, dz. cyt.

mających na celu przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych cech i umiejętności<sup>16</sup>.

Wincenty Okoń zdefiniował natomiast edukację jako „ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych”<sup>17</sup>. Autor dodaje dalej, że

„Znaczenie terminu e. było chwiejne: jedni kojarzyli go z wykształceniem (np. W. Doroszewskiego Słownik języka polskiego), inni z wychowaniem. Obecnie upowszechnia się szerokie rozumienie tego terminu jako oznaczającego ogół procesów oświatowo – wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę”<sup>18</sup>.

Wprowadzenie określenia edukacja często równoznacznego z systemem oświaty ma swoje naukowo korzystne i mniej dobre strony. Pozytywne jest to, że jednoznacznie zawiera w sobie szeroko rozumiane kształcenie połączone z wychowaniem, ale jest na tyle nieostrym pojęciem, że nie zawsze wiadomo o czym jej autor chce powiedzieć. Otwiera to tym samym nowe pole dyskursu nad precyzacją terminologiczną. Pojęcie to nie jest nowym i kilkanaście lat temu, np. jego wieloznaczność ukazali autorzy leksykonu pedagogiki B. Milerski i B. Śliwerski<sup>19</sup>.

### **Opieka w edukacji lub opieka a edukacja**

Rozważania na temat związków opieki i edukacji (wychowania i / lub kształcenia) nie są często podejmowane. Ponieważ jednak stanowiły one przedmiot moich zainteresowań<sup>20</sup> i jednocześnie są one podstawą tego artykułu proponuję przywołać kilka przykładów, świadczących o tym, że taka analiza nadal jest potrzebna i wyznacza konieczność zmian przestrzeni edukacyjnej dzieci i ich rodziców. W refleksjach sprzed 10 lat przywoływałam poglądy i badania m.in.: K. Denka, D. Golemana, A. Radziejwicz-Winnickiego, B. Śliwerskiego, M. Łobockiego, E. Muszyńskiej, Z. Dąbrowskiego, G. Gajewskiej<sup>21</sup>.

<sup>16</sup> *Encyklopedia Powszechna PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja;3896542.html> z dn. 27.08.2018.

<sup>17</sup> W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. Akad. „Żak”, Warszawa 2007, s. 64.

<sup>18</sup> Tamże, s. 64.

<sup>19</sup> B. Milerski i B. Śliwerski, *Pedagogika. Leksykon PWN*, PWN, Warszawa, s. 54.

<sup>20</sup> G. Gajewska, *Wsparcie dziecka ...*, dz. cyt.

<sup>21</sup> G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa ...*, dz. cyt.

Wypowiedź Kazimierza Denka z 2002 roku, w której stwierdza, że: „największą przegraną naszej edukacji jest samodzielność, zdolność kreatywnego myślenia i umiejętność współpracy z innymi”<sup>22</sup> jest nadal aktualna. I pytaniem jest, niemal retorycznym, czy dotyczy jedynie dzieci, czy także ich rodziców i / lub oraz w jakim zakresie także nauczycieli, pedagogów?

Daniel Goleman natomiast ukazując wyniki wieloletnich badań z zakresu inteligencji społecznej podkreślił jakże podstawową, a jednocześnie kontrowersyjną w naszym kraju tezę, że: „Dobrzy nauczyciele są jak dobrzy rodzice. Zapewniając uczniom bezpieczną bazę...”<sup>23</sup>. Co prawda nad bezpieczeństwem w edukacji w ostatnich latach mocno pracowano, ale trudno zgodzić się z tym, że do tego sprowadzamy rolę rodzica i funkcje opieki.

Chris Taylor w poradniku dla terapeutów, opiekunów i pedagogów wprowadza wymowne określenie ukazujące związek opieki i wychowania „wystarczająco dobra opieka wychowawcza”<sup>24</sup>. Potwierdza znaczenie komponentu treściowego pedagogiki opiekuńczej wychowania przez opiekę<sup>25</sup>.

Związki między opieką i wychowaniem formułuje oraz ich zachodzenie wyraźnie akcentuje w teorii wychowania także Mieczysław Łobocki, pisząc:

„W ogóle nie sposób – jak się zdaje wyobrazić sobie poprawnie przebiegającego procesu wychowania bez towarzyszącego mu działania opiekuńczego (...) Sprzężenie opieki z wychowaniem powinno mieć miejsce niezależnie od okoliczności”<sup>26</sup>.

Przytoczone jedynie wybrane głosy wieloletnich, znaczących badaczy obszarów edukacji w Polsce i na świecie ukazują konieczność łączenia edukacji dzieci z opieką<sup>27</sup> nad nimi sprawowaną.

### **Funkcje opieki w kontekście zmian przestrzeni edukacyjnej dzieci i młodzieży**

Do przedstawianych analiz przyjmując za Z. Dąbrowskim rozumienie opieki, jej związki z wychowaniem, uwzględnione mechanizmy socjalizacji i „wchodzenia” w role społeczne oraz dostrzeganych przez autora

---

<sup>22</sup> K. Denek, *Wspieranie i doskonalenie ...*, dz. cyt., s. 8.

<sup>23</sup> D. Goleman, *Inteligencja społeczna*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2007, s. 340.

<sup>24</sup> Ch. Taylor, *Zaburzenia przywiązania u dzieci i młodzieży. Poradnik dla terapeutów, opiekunów i pedagogów*, GWP, Sopot 2017, s. 76.

<sup>25</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, T. 1, dz. cyt., s. 18-20.

<sup>26</sup> M. Łobocki, dz. cyt., s. 50.

<sup>27</sup> Zob. B. Śliwerski, dz. cyt., s. 38.

w rzeczywistości wielorakich następstw działalności opiekuńczej rozważane zostaną trzy z pięciu jego głównych funkcji wobec podopiecznych wyróżnionych przez Autora. Będą to funkcje: homeostatyczna, egzystencjalna i usamodzielniająca<sup>28</sup>.

### **Funkcje opieki a zaniedbane przestrzenie edukacji dzieci i rodziców warunkujące konieczne zmiany – wybrane wyniki badań i refleksje**

#### *Funkcja homeostatyczna*

Funkcja homeostatyczna przyjmując za Z. Dąbrowskim jest to:

„ciągłe doprowadzanie do osiągnięcia optymalnego stanu zaspokajania wielorakich potrzeb (...) Oznacza to, że wielorakie czynności opiekuna podejmowane dla zaspokajania ponadpodmiotowych<sup>29</sup> potrzeb podopiecznego doprowadzają w sposób ciągły do osiągnięcia określonego stanu ich zaspokojenia, co jest równoznaczne z permanentnym przywracaniem i utrzymywaniem w jego biopsychicznej strukturze chwiejnej równowagi, jako podstawowej właściwości i absolutnego warunku istnienia”<sup>30</sup>.

Za uzasadnione należy przyjąć za autorem, mając na względzie specyfikę potrzeb dziecięcych i organizację procesu opieki nad dziećmi w różnych jego fazach, że funkcja homeostatyczna składa się z dwóch warstw: obiektywnej, w której chodzi o osiągnięty stan zaspokojenia potrzeb i równowagi, zwłaszcza biochemicznej oraz subiektywnej, która stanowi subiektywne, indywidualne, zwłaszcza emocjonalne doznania wyrastające na podłożu warstwy obiektywnej, które wzajemnie się warunkując, muszą jednak przez opiekuna mieć właściwą hierarchię zaspokajania. I jak wskazuje Z. Dąbrowski kluczowe jest uzyskiwanie i zachowywanie odpowiedniej proporcjonalności między nimi<sup>31</sup>.

Przywołując badania przestrzeni edukacyjnych można wskazać na bardzo wiele takich, które zakłócają lub wręcz niekiedy uniemożliwiają realizację funkcji homeostatycznej. Będą to m. in.: równowaga biopsychiczna dzieci w różnych nieformalnych i formalnych, obowiązkowych instytucjach oświatowych (np. w rodzinie, świetlicach szkolnych, internatach, przerwach

<sup>28</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, T. 2, dz. cyt., s. 71.

<sup>29</sup> Warto wyjaśnić rozumienie pojęcia „potrzeby ponadpodmiotowe” stosowane w teorii Z. Dąbrowskiego, jako te, których podopieczny jest sam w procesie opieki zaspokoić.

<sup>30</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, T. 2, dz. cyt., s. 71-72.

<sup>31</sup> Tamże, s. 72.

śródekcyjnych, szkole), wypoczynek podopiecznego i opiekuna (w rodzinie i poza nią – pedagogów, profesjonalnego i rodzinnego). Czynniki zakłócającymi są np.: liczebność klas, grup wychowawczych, hałas w świetlicach<sup>32</sup>, na przerwach, zmęczenie i zapracowanie rodziców i pedagogów. Dla realizacji omawianej funkcji bardzo ważna jest umiejętność przywracania równowagi obiektywnej i subiektywnej, warsztat pedagogów, współpraca z rodzicami, kultura pedagogiczna wszystkich edukatorów dziecka. Niezbędna jest więc ciągłość działań optymalizacyjnych między stałością (niezbędną dla opieki) i zmiennością (ważną dla wychowania / edukacji) oraz proporcje między warstwą hedonistyczną a obiektywną<sup>33</sup>.

Nie bez powodu od kilku lat coraz większą popularnością cieszą się w szkołach (klasach, świetlicach) pokoje, przestrzenie, kąciaki relaksu, ciszy<sup>34</sup>. Potrzebują ich zarówno uczniowie, wychowankowie jak i ich opiekunowie – wychowawcy – nauczyciele. Hałas w świetlicach szkolnych jest jednym z częściej wskazywanym w prowadzonych przeze mnie od lat badaniach czynnikiem utrudniającym życie, komfort funkcjonowania<sup>35</sup>. Hałas często powoduje krzyki między dziećmi. Przeciążenie wychowawców świetlic szkolnych np. objawia się ich krzykiem do dzieci, co uczniowie wskazywali już kilkanaście lat temu<sup>36</sup>. Dzieci i dorośli potrzebują czasami spokoju. Przeciążenie uczniów zadaniami (szkolnymi, społecznymi, domowymi, zajęciami pozalekcyjnymi), braki snu, wyjazdów w wakacje poza miejsce zamieszkania) powodują liczne stany nierównowagi biologiczno – psychicznej i społecznej, konflikty, agresję, depresję, z którymi coraz częściej dzieci sobie nie radzą. Działania pedagogiczne równoważące organizm dzieci i ich relacje z przestrzenią, w której żyją są bardzo pilnym wyzwaniem, wymagającym licznych zmian. Ważny jest, co już wielokrotnie powtarzają badacze zajmujący się

<sup>32</sup> G. Gajewska, *Obraz świetlic szkolnych w dużym mieście – raport z badań*, w: G. Gajewska, K. Bazydło – Stodolna, *Teoretyczno – metodyczne podstawy pracy opiekuńczo – wychowawczej w świetlicy. Scenariusze zajęć wychowawczych*. T.8, PEKW Gaja, Zielona Góra 2005; *Raport o stanie świetlic szkolnych, 2015, Raport otwarcia: MegaMisja*, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/badania/>, [https://fundacja.orange.pl/files/user\\_files/user\\_upload/badania/MegaMisja.\\_Raport\\_otwarcia.pdf](https://fundacja.orange.pl/files/user_files/user_upload/badania/MegaMisja._Raport_otwarcia.pdf), z dn. 10.09.2018, s. 1-105; *Rola szkolnej świetlicy i zajęcia świetlicowe dla dzieci w opinii rodziców*. Warszawa, 22 marca 2016 Skrócony raport z badania ilościowego przeprowadzonego przez Millward Brown dla Fundacji Orange, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/badania/>, z dn. 10.09.2018, s. 1-21.

<sup>33</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, T. 2, dz. cyt., s. 72.

<sup>34</sup> A. Pery, D. Kmita, *Świetlica – szkolną przestrzenią czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych. Poradnik dla gmin i dyrektorów szkół*, Warszawa 2014.

<sup>35</sup> Por. Gajewska, *Obraz świetlic ...*, dz. cyt., 2005, s. 86.

<sup>36</sup> G. Gajewska, *tamże*, s. 86, 101, 113-115, 122.

funkcją opiekuńczą szkoły, „klimat w przestrzeni edukacyjnej”<sup>37</sup>, atmosfera wychowania opiekuńczego, a precyzyjniej dodatnia atmosfera życia<sup>38</sup>, atmosfera, samopoczucie, chęć przebywania, poczucie bezpieczeństwa i innych potrzeb biopsychicznych w domu, szkole, na podwórku, w dzielnicy i mieście, potrzebny także edukatorom<sup>39</sup>. Ciekawą jest wypowiedź A. Pawlickiego, eksperta Szkoły Edukacji w Warszawie na temat dlaczego polscy uczniowie nie lubią szkoły? przedstawiła dziennikarka A. Postoła. W odpowiedzi czytamy:

„Jest sporo badań, które pokazują, że jeżeli dziecko ma poczucie przynależności do szkoły, to jego wyniki i sposób funkcjonowania w szkole jest lepszy. I w dalszej perspektywie będzie szczęśliwszym człowiekiem, będzie miało ciekawszą wizję świata. Czego w polskiej szkole brakuje, że uczniowie nie czują się w niej dobrze, nie utożsamiają się z nią? - Niestety w polskiej szkole aspekty funkcjonowania emocjonalnego uczniów są lekceważone i zaniedbywane”<sup>40</sup>.

Do wybranych czynników zakłócających równowagę dziecka i względnie optymalne zaspokojenie jego biopsychicznych potrzeb w placówkach edukacyjnych zaliczyć można także: zbyt długi czas pobytu w nie lubianym miejscu lub w jednym miejscu, hałas (w szkole, w domu, na podwórku)<sup>41</sup>, niekorzystną atmosferę, brak tlenu, alergeny, np. kurz, stres, nadmierne wymagania, nadmierne zmęczenie, zniechęcenie organizowanymi zajęciami, autokratyczni, krzyżący nauczyciele, wychowawcy, zbyt długie siedzenie w ławkach, sale zajęć bez okien itp.

Hasło indywidualizacji edukacji biorąc pod uwagę tworzącą dla niej bazę - opiekę ma większe szanse realizacji, ale czy w szkołach masowych, szczególnie dużych ma ona możliwości realizacyjne?

Ch. Taylor zwraca uwagę, że niewystarczająco dobra opieka wychowawcza zagraża zdrowiu emocjonalnemu dziecka<sup>42</sup>. Dodałabym, że także biologicznemu oraz wpływa na relacje społeczne. Autor zwraca także uwagę

<sup>37</sup> D. Goleman, *Inteligencja społeczna*, dz. cyt.

<sup>38</sup> Z. Dąbrowski, *Projekt badań ...*, dz. cyt., s. 165, 167-168, 171.

<sup>39</sup> G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa...*, dz. cyt.

<sup>40</sup> A. Postoła, *Dlaczego polscy uczniowie nie lubią szkoły? Wywiad z A. Pawlickim*, <http://wyborcza.pl/7,157035,23434317,dlaczego-polscy-uczniowie-nie-lubia-szkoly.html>, z dn. 10.09.2018, por. np. A. Kargul (red.), *Dlaczego dzieci nie lubią szkoły?* WSiP, Warszawa 1991; G. Gajewska, *Edukacja środowiskowa...* dz. cyt., s. 120-144, 190-191, 204.

<sup>41</sup> G. Gajewska *Edukacja środowiskowa...* dz. cyt., G. Gajewska, *Obraz świetlic ...*, dz. cyt., s. 85.

<sup>42</sup> Ch. Taylor, dz. cyt., s. 76.

na to, że „Jako zawodowi opiekunowie czy wychowawcy musimy skutecznie radzić sobie z własnymi reakcjami i pobudzeniem emocjonalnym (...) Warto pamiętać i doskonalić umiejętność fizycznej relaksacji, ćwicząc w chwilach wolnych od presji”<sup>43</sup>. Jak zaznacza bowiem poziom takiego pobudzenia podnosi go u drugiej osoby.

*Funkcja egzystencjalna a zaniedbane przestrzenie edukacji dzieci i rodziców*

Funkcja egzystencjalna będąc skutkiem poprzedniej, czyli homeostaticznej, zdaniem Z. Dąbrowskiego

„obejmuje urzeczywistnianie następujących niezbywalnych, autotelicznych wartości życia podopiecznego (podopiecznych): - podtrzymywanie życia w jego godziwej jakości, - zachowywanie, odzyskiwanie i pozyskiwanie zdrowia, - stymulowanie wielostronnego rozwoju, - nabywanie cech osobowych poprzez zaspokajanie potrzeb, - generowanie normalności psychofizycznego funkcjonowania, - powodowanie zadowolenia z życia – realnej szczęśliwości”<sup>44</sup>.

Jak wskazał autor jej osiąganie warunkuje życie i jego jakość, zachowanie gatunku, zachowanie stanu zdrowia, jego odzyskiwanie i jakość, a także wielostronny rozwój i powoduje zadowolenie z życia oraz poczucie szczęścia w wymiarze subiektywnym<sup>45</sup>.

A tymczasem na przykład wyniki kontroli NIK wskazują, że zmienne w 2014 r. przepisy dotyczące świetlic szkolnych nie zostały właściwie wdrożone.

**„NIK wskazuje na konieczność podjęcia działań przez Ministra Edukacji Narodowej mających w szczególności na celu:**

- określenie sposobów realizacji przez dyrektorów szkół wymogu uwzględniania w zajęciach w świetlicy, prowadzonych w grupach wychowawczych, potrzeb edukacyjnych, rozwojowych, możliwości psychofizycznych oraz zainteresowań uczniów;

---

<sup>43</sup> Tamże, s. 99.

<sup>44</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...*, t. 2, dz. cyt., s. 73.

<sup>45</sup> Tamże, s. 73.

- modyfikację stosowanych narzędzi nadzoru pedagogicznego, w celu sprawdzania jakości zajęć prowadzonych w świetlicy.”<sup>46</sup>

W raporcie Fundacji Orange z 2016 roku wykazano, że

„rodzice w 54% twierdzą że świetlice mogłyby być lepiej wyposażone... wyraźnie mniejsza część rodziców uważa, że świetlica rozwija umiejętności i zainteresowania dziecka (67% wskazań **Zdaniem rodziców świetlica to przede wszystkim zabawa z kolegami, odrabianie lekcji i rysowanie (zajęcia plastyczne).** Co piąty rodzic uważa, że w świetlicy dziecko się nudzi, a 16% przyznaje, że zapewne bawi się własnym telefonem komórkowym lub tabletem (w grupie rodziców starszych dzieci odsetek ten sięga nawet 38%). **2/3 – uważa, że świetlica rozwija samodzielność dziecka.**

Tymczasem oczekiwania rodziców wobec świetlic są znacznie większe. Rodzice **oczekują przede wszystkim rozwoju cech osobistych i umiejętności społecznych dziecka** (100% rodziców jest tego zdania). Jednak niemal równie ważne jest dla nich, aby świetlica **wspierała rozwój zainteresowań dziecka** (98% wskazań), **umożliwiała zabawę** (95% wskazań), **odrobienie lekcji** (94% wskazań) i **nadrobienia zaległości szkolnych** (93% wskazań) jak również **odpoczynek** (93% wskazań). Można powiedzieć, że oczekiwaniem rodziców jest, aby świetlica pełniła jednocześnie niemal wszystkie te funkcje, które pełni szkoła oraz dom rodzinny”<sup>47</sup>.

Główne problemy polskich świetlic według sondażu raportu otwarcia MegaMisji 2015 są „to zbyt mała powierzchnia pomieszczeń w stosunku do liczby przebywających dzieci i wynikający z tego hałas oraz brak ogólnych standardów dotyczących wyposażenia”<sup>48</sup>. Trudno się z tymi wynikami nie zgodzić. A przecież szkoła jest obowiązkowym miejscem życia dla dzieci co najmniej przez kilka godzin dziennie pięć dni w tygodniu. Znaczenie realizacji funkcji egzystencjalnej jest więc niezmiernie istotne. Dziecko musi być najedzone, wyspane, szczęśliwe ..., żeby mogło się dobrze uczyć. Z zadowoleniem można przyjąć wprowadzane, przynajmniej w teorii, regulacjami

<sup>46</sup> Raport NIK 2017: Informacja o wynikach kontroli Funkcjonowanie świetlic szkolnych. Nr ewid. 40/2017/P/16/092/LSZ, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-funkcjonowaniu-swietlic-szkolnych.html>, z dn. 30.08.2018, s. 4.

<sup>47</sup> Rola świetlicy szkolnej..., dz. cyt.

<sup>48</sup> Raport o stanie..., dz. cyt., s. 6.

prawnymi kwestie posiłków, przerw śródlekcyjnych, które są ważne dla odpoczynku a od lat wiadomo, że są to najtrudniejsze jednostki metodyczne pod względem wychowawczym, obowiązkowych szafek, żeby odciążyć tornistry dzieci, itp.

Pamiętam, że prowadząc w 2002 roku badania w dużym mieście na temat edukacji środowiskowej w przestrzeni życiowej dzieci i młodzieży często spotykałam się ze zdziwieniem, że pytam, np. o to czy uczniowie dobrze się czują, lubią szkołę. Atmosfera przestrzeni życia rodzinnego i pozarodzinnego jest bardzo ważnym warunkiem realizacji funkcji opieki. Istotne jest tu zarówno to jakie są warunki egzystencji, w jakim są stanie, czy klasa jest przewietrzona, stoliki odpowiednio ustawione, kolor dywanu dobrany itp., jak i to na ile sprzyja ona relacjom międzyludzkim, wyzwalaniu pozytywnych emocji. Warunki życia polskich przestrzeni życia bardzo się współcześnie zmieniają. Są zdecydowanie w wielu przypadkach korzystniejsze, lepiej dostosowane do potrzeb, wyposażone, estetycznie i bardziej komfortowo oraz pod względem metodycznym urządzone i zorganizowane. Nadal jednak jest bardzo wiele do zrobienia. Wykazały to badania prowadzone z wykorzystaniem mojego narzędzia diagnostycznego dotyczącego jakości świetlic szkolnych, powtórzone w 2016 roku<sup>49</sup>. Widoczne jest to także w codziennych obserwacjach otaczającej rzeczywistości.

W kontekście podjętych rozważań nie sposób pominąć wskazania na warunki życia starzejących się rodziców, opiekunów prawnych, które nie zawsze są dobre. A przecież czasami to oni sprawują zadania pieczy zastępczej wobec dzieci biorących udział w formalnej edukacji. Z badań CBOS z 2018 roku wynika, że najbardziej wykluczonymi osobami są obecnie niepełnosprawni, ubodzy i seniorzy<sup>50</sup>.

### *Funkcja usamodzielniająca a zaniedbane przestrzenie edukacji dzieci i rodziców*

Uzyskanie względnej samodzielności życiowej przez podopiecznego jest celem opieki, który jeżeli zostanie globalnie uzyskany powinien wyznaczać koniec procesu opiekuńczego. Cywilizacja XXI stwarza jednak takie warunki życia, że są z realizacją tego zadania coraz większe trudności.

---

<sup>49</sup> Gajewska G., Michalak N. *Raport z badań w zielonogórskich i międzychodzkich świetlicach szkolnych przeprowadzonych przez członków Naukowego Koła Pedagogiki Opiekuńczej UZ pod kierunkiem G. Gajewskiej*. Wystąpienie na konferencji nt. „Opieka i wychowanie w nowoczesnej świetlicy szkolnej” organizowanej przez Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra: 13.04.2016.

<sup>50</sup> *Raport CBOS*, sierpień 2018.

Z zadowoleniem wypada przyjąć np. takie działania jak wyznaczenie na rok szkolny 2018 / 2019 jednego z kierunków realizacji polityki oświatowej w Polsce „kształcenie rozwijające samodzielność”<sup>51</sup>, co już eksponowałam na początku tej refleksji. To jednak wskazuje na istniejące nieprawidłowości. Można powiedzieć, że podkreślona jednoznacznie zostaje tym samym w edukacji niezbędność realizacji funkcji opiekuńczej, bez której trudno jest mówić o dobrych efektach procesu kształcenia.

Z. Dąbrowski zgodnie z opracowaną przez siebie koncepcją teoretyczną opieki wskazuje na to, że funkcję usamodzielniającą można rozpatrywać w trzech powiązanych integralnie płaszczyznach, w trzech grupach skutków:

„1) postępującej redukcji potrzeb ponadpodmiotowych (G.G.: tzn. tych, które są zaspokajane w opiece, ponieważ dziecko nie może lub nie potrafi samodzielnie ich zaspokoić), aż do granic odpowiadających – w określonych warunkach społecznych – względnie pełnej dojrzałości i samodzielności życiowej;

2) osiąganie takiego poziomu rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego, który umożliwia względnie samodzielne i niezależne funkcjonowanie w społeczeństwie;

3) wykształcenie umiejętności i sprawności w zakresie samodzielnego zaspokajania i regulowania swoich potrzeb (umiejętności samoobsługowych)”<sup>52</sup>.

Zagadnienie przygotowania do samodzielnego życia dzieci wychowywanych w różnych środowiskach życiowych stanowi jeden z ważniejszych wątków poszukiwań naukowych pedagogiki opiekuńczej. Zajmuję się nim z różnych perspektyw od wielu lat w badaniach zarówno kierowanych (głównie w ramach projektów prac dyplomowych) jak i własnych. Wraz ze zmianą polityki społecznej państwa i odchodzeniem od mechanizmów państwa opiekuńczego na rzecz pomocowego dobre rozpoznanie tego zagadnienia wydaje się być priorytetowe. Wyniki sondażu na ten temat prowadzonego przeze mnie w dwóch pomiarach w 2014 i 2017 roku prezentuję niżej. Studenci II roku pedagogiki studiów magisterskich, specjalności pedagogika opiekuńczo – wychowawcza i profilaktyka - w większości kobiet zostali zapytani: czy uważasz, że dzisiejsza młodzież 18-letnia jest względnie gotowa do samodzielnego życia? Jeżeli tak to w jakim stopniu prosząc o jej ocenę w skali od 1 do

<sup>51</sup> *Kierunki realizacji...*, dz. cyt., s. 1.

<sup>52</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza ...*, t.2, dz. cyt., s. 83.

10. Mieli również wskazać jeden najważniejszy problem z samodzielnością osiemnastolatków w ich środowisku lokalnym. Odpowiedzi na pierwsze pytanie w zdecydowanej większości były negatywne. Wskazany stopień samodzielności był niski. Wskazane najważniejsze problemy z samodzielnością ukazują, że edukacją skierowaną na samodzielność dzieci należy objąć nie tylko dzieci, ale także koniecznie ich rodziców. Warto także zwrócić większą uwagę na funkcjonowanie systemu oświaty. Ogólne i wybrane dane (ilościowe i jakościowe) z tego podłużnego sondażu przedstawiam w tabeli 1, a uszczegółowione zostaną jako element rozważań w opracowywanej aktualnie mojej monografii. Z uzyskanych danych ciekawą wydaje się aż 20-procentowa różnica między odpowiedziami potwierdzającymi gotowość do samodzielności osiemnastolatków w opiniach badanych studentów. Można się zastanawiać czy nie jest to może pozytywny efekt działania mechanizmów państwa pomocowego, w którym opieka przestaje być realizowana a proponowana jest ewentualnie pomoc.

**Tabela 1.** Względna gotowość do samodzielnego życia dzisiejszej młodzieży osiemnastoletniej w opinii studentów kierunku pedagogika specjalność POWiP II roku SD w latach 2014-2017.

|                      | lata      |           |           | razem     |    |    |
|----------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|----|----|
| Kategorie odpowiedzi | 2017<br>N | 2017<br>% | 2014<br>N | 2014<br>% | N  | %  |
| Tak                  | 9         | 30%       | 6         | 10        | 15 | 17 |
| Nie                  | 21        | 70%       | 53        | 90        | 74 | 83 |

Źródło: badania własne: dwa pomiary: 2014, 2017.

Najważniejsze problemy z samodzielnością w środowisku lokalnym, które wskazali studenci zostały pogrupowane w osiem kategorii: tkwiące w usamodzielnianym dziecku, w rodzicach, w grupie rówieśniczej, w systemie edukacji, w państwie i dotyczące finansów, pracy, bezrobocia oraz innych skumulowanych spraw. Szczegółowy rozkład udziału procentowego uzyskanych wyników prezentuję w tabeli 2.

**Tabela 2.** Najważniejsze problemy z samodzielnością w środowisku lokalnym studentów kierunku pedagogika specjalność pedagogika opiekuńczo – wychowawcza i profilaktyka studia II stopnia w latach 2014-2017.

|                                                                                                           | Rok 2017 |                   | Rok 2014 |                   |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------------------|----------|-------------------|
| Najważniejsze problemy z samodzielnością w środowisku lokalnym studentów POWiP-u II roku SD w latach 2017 |          | Udział procentowy |          | Udział procentowy |
| Kategorie                                                                                                 | N=35     | %                 | N=71     | %                 |
| Problemy tkwiące w usamodzielnianym dziecku                                                               | 12       | 34%               | 25       | 35%               |
| Problemy tkwiące w rodzicach                                                                              | 10       | 29%               | 10       | 14%               |
| Problemy tkwiące w grupie rówieśniczej                                                                    | 1        | 3%                | 0        | 0%                |
| Problemy tkwiące w systemie edukacji                                                                      | 2        | 6%                | 0        | 0%                |
| Problemy tkwiące w państwie                                                                               | 2        | 6%                | 0        | 0%                |
| Finanse                                                                                                   | 3        | 9%                | 13       | 18%               |
| Praca, bezrobocie                                                                                         | 3        | 9%                | 21       | 30%               |
| Inne                                                                                                      | 2        | 6%                | 2        | 3%                |
| Razem                                                                                                     | 35       | 100%              | 71       | 100%              |

Źródło: badania własne: dwa pomiary: 2014, 2017.

Porównanie udziałów procentowych uzyskanych wskazań w poszczególnych latach i kategoriach odpowiedzi pozwalają na sformułowanie kilku prawidłowości. W roku 2017 wskazano ponad dwa razy więcej problemów z usamodzielnieniem osiemnastolatków, czego przyczyną byli rodzice oraz także bariery, które wcześniej nie były istotne takie, jak: czynniki tkwiące w grupie rówieśniczej, w systemie edukacji i państwie. W stosunku do 2014 w 2017 mniejsze znaczenie miały natomiast finanse, praca, bezrobocie. Można się zastanowić czy czteroletnie mechanizmy i działania uruchomione w kierunku polepszenia startu życiowego dzieci i młodzieży oraz ich wchodzenie na rynek pracy odnoszą pozytywne rezultaty?

Nie zmienił się natomiast zakres udziału procentowego wskazań dotyczących dziecka, a w zasadzie dorosłego, niesamodzielnego. Stanowił on w pierwszym pomiarze 35% a w drugim 34%. W roku 2017 można wskazać, że dotyczyły one stosunku do pracy, gotowości i przygotowania do niej, chęci pracowania, nieumiejętności znalezienia jej. Druga grupa problemów dotyczyła cech osobowych, podejścia do życia, odpowiedzialności za siebie, traktowania problemów u osiemnastolatków. W roku 2014 studenci wskazywali na podobne problemy. Może trochę częściej podkreślili niedojrzałość emocjonalną, brak odpowiedzialności, problemy z podejmowaniem decyzji.

Rodzice mają bardzo duży wpływ na to czy osiemnastolatek będzie względnie gotowy do samodzielnego życia. Wśród wskazanych przyczyn niesamodzielnosci właśnie te tkwiące w rodzicach w roku 2014 stanowiły 14%, a w 2017 roku już 29%. Ciekawe jest więc to co uświadamiają przyszli pedagodzy jako wyznaczniki takiej sytuacji. Studenci w 2017 roku w większości wskazują na wyręczanie dzieci przez rodziców, nie pozwalanie na samodzielność oraz ich nadopiekuńczość. Podobne zdanie mieli studenci w 2014 roku. Komentując powyższe ustalenia wypada sformułować wniosek koniecznego podejmowania intensywniejszych działań w kierunku edukacji rodziców (w tym wsparcia i pomocy im) celem lepszej optymalizacji opieki, eliminowania w niej oraz w edukacji wyręczania dzieci i młodzieży, szczególnie gdy wkraczają w dorosłość osiągając osiemnasty rok życia.

Grupa rówieśnicza w okresie dorastania i uzyskiwania samodzielności jest bardzo ważna<sup>53</sup>. Potrafi zarówno intensywnie ją wzmocnić pozytywnie, jak i uniemożliwić. Jedno wskazanie na 106 uzyskanych w sondażu za przyczynę niesamodzielnosci dotyczyło: negatywnego wpływu grupy rówieśniczej, która wywiera wpływ na młodą osobę. Ciekawe jest to dlaczego nie było więcej głosów dotyczących właśnie tego czynnika?

Na problemy związane z systemem edukacji jako czynnikami utrudniającymi usamodzielnienie młodzieży osiemnastoletniej wskazało dwóch studentów w badaniu z 2017 roku. Napisali oni, że: „system edukacyjny nieodpowiednio przygotowuje młodzież do życia w społeczeństwie, ponieważ jest za dużo treści teoretycznych, a za mało umiejętności praktycznych, zbyt małe zaufanie do osób młodych, nie powierzanie samodzielnych zadań do wykonania; system edukacyjny niedostatecznie przygotowuje młodzież do życia w społeczeństwie, treści programowe nie są dostosowane do wymagań na rynku pracy. Zbyt duży nacisk na treści teoretyczne niż na przygotowanie praktyczne np. do zawodu. Zbyt mała ufność do młodzieży nie powierzanie im samodzielnych zadań, np. rodzice zastępujący w różnych czynnościach swoje dzieci”. Z pewnością w systemie edukacji można wskazać na wiele barier, które uniemożliwiają samodzielność. Jest to obszar koniecznych do wprowadzenia wielu zmian, co ma odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu od bardzo wielu lat.

Na problemy tkwiące w państwie jako źródle czynników utrudniających usamodzielnienie młodzieży osiemnastoletniej wskazało dwóch studentów w badaniu z 2017 roku. Zwrócili oni uwagę na: „brak wsparcia

---

<sup>53</sup> M. Deptuła, *Odrzucenie rówieśnicze. Profilaktyka i terapia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

ze strony państwa (nie ma pomocy finansowej np. na zakup mieszkania) mała wypłata nie pozwala na wynajem mieszkania a więc usamodzielnienie jest ciężkie oraz brak wsparcia pieniężnego ze strony naszego państwa na np. samodzielne mieszkanie”.

Dlaczego pytanie dotyczyło 18 roku życia? Z jednej strony bowiem społeczeństwo, szczególnie w państwie pomocowym, zakłada, że osiemnastolatek jest przygotowany do samodzielnego życia i ponoszenia pełnej odpowiedzialności za siebie i swoje czyny. Z drugiej strony trzeba zaznaczyć, że o ile rodziny takich już dorosłych nadal ich wspierają to istnieje wiele grup osób usamodzielnianych w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej, którzy często nie mają takiej możliwości. Od wielu lat wychowankowie placówek opiekuńczo – wychowawczych jeżeli nie podejmują nadal nauki muszą opuścić instytucję. Jest to problem, gdyż wracają do dysfunkcyjnych rodzin, a wysiłek społeczny można powiedzieć zostaje częściowo zmarnowany<sup>54</sup>. Można zadać pytanie czy są przygotowani do samodzielnego życia. Prowadzone badania, w tym też moje, pokazują, że nie są do tego gotowi a świadczona pomoc na usamodzielnienie jest niewystarczająca. Z drugiej strony został uruchomiony dobry mechanizm. Jesteś dorosły, możemy tobie pomóc, ale sobie radź. Czy jednak współcześni rodzice potrafią tę zasadę stosować?<sup>55</sup>.

Sprawa się jeszcze bardziej komplikuje w przypadku 18-latków i starszych osób niepełnosprawnych, którzy zbyt często trafiają do domów pomocy społecznej nadal wymagających lepszej efektywności działań.

Kolejnym ważnym elementem samodzielności jest odpowiedzialność za siebie i innych. Dylematy etyczne rodziców, nauczycieli, które są z nią związane występują w dzisiejszym zróżnicowanym i dynamicznie się zmieniającym świecie często i nie zawsze łatwo jest sobie z nimi poradzić<sup>56</sup>. Byłoby także ciekawe ustalenie jakie problemy z samodzielnością mają opiekunowie – wychowawcy, zarówno profesjonalni jak i nieprofesjonalni, pełni

---

<sup>54</sup> G. Gajewska, *Transmisja domu w pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze” 2016 nr 10.

<sup>55</sup> Zob. A. Ładyżyński, *Dla dziecka nadchodzi czas, żeby odeszło z domu...*, w: (red.) J. Brągiel, B. Górnicka, *Rodzicielstwo w różnych fazach rozwoju rodziny*, UO, Opole 2017, s. 65-72.

<sup>56</sup> G. Gajewska, P. Zapeński, *Odpowiedzialność w edukacji versus dylematy etyczne pedagogów w kreowaniu postaw jednostkowych uczniów*, „Horyzonty Wychowania” 2018, nr 17 (41), s. 135–148.

i niepełni<sup>57</sup>. Jakiego wsparcia potrzebują, w jakim zakresie i formie<sup>58</sup>? Na ile przygotowanie do zawodu pedagoga uwzględnia omawiane aspekty realizacji zadań w procesie opieki. Funkcje opiekuńcze w programach kształcenia wyższego pedagoga, nauczyciela są bardzo często marginalnie traktowane, lub pomijane, co należy traktować jako niezrozumienie szeroko rozumianej roli w tym zawodzie.

### Podsumowanie - Rezultaty

Celem podjętej wypowiedzi było zwrócenie uwagi na dostrzegany z punktu widzenia teorii opieki i teorii wychowania / edukacji ważny problem pomijania realizacji funkcji opieki w edukacyjnej przestrzeni życia dzieci i ich rodziców. Dziecko wkraczając w proces obowiązkowej formalnej edukacji nie odrywa się od tej nieformalnej, która bywa niekiedy bardzo intensywna i rozproszona, niejednokrotnie ze sprzecznymi przekazami. Wnosi w nią często ogromny bagaż niekorzystnych doświadczeń, które utrudniają mu lub uniemożliwiają edukację na poszczególnych obowiązkowych szczeblach. Warto brać pod uwagę to, że ono potrzebuje w pierwszej kolejności równowagi, żeby móc się usamodzielnąć a co dopiero socjalizować. Jego rodzice bardzo często sami posiadają niedobory opieki, nieskompensowane do czasu posiadania własnych dzieci, a to może znacząco rzutować na sprawowane przez nich funkcje rodzicielskie, w tym edukacyjne. W dzisiejszej Polsce państwie pomocowym termin opieka jest źle widziany. Wypada zwrócić uwagę, że nie ma nic bardziej mylnego. Dobrze sprawowana opieka nad dzieckiem, sprawia, że dziecko czuje się „zaopiekowane”, otoczone troską najbliższych i najważniejszych dla niego osób, lepiej się uczy. Dobrze zintegrowana i skoordynowana opieka rodzinna i pozarodzinna nad dzieckiem w czasach współczesnych dynamicznych zmian przestrzeni życia stawia edukacji nowe wyzwania, ale przede wszystkim nie może zaniedbać jej podstaw czyli funkcji opiekuńczej dobrze powiązanej z wychowawczą, w odpowiednim czasie kończącą proces opieki, o dobrze dostosowanym do etapów rozwojowych, a także do permanentności edukacji w tym także rodziców

---

<sup>57</sup> Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza...* 2006, dz. cyt.

<sup>58</sup> Zob. np.: Gajewska, *Wychowawcy świetlic ...*, dz. cyt., s. 54-91, E. Turska, *Indywidualne i społeczne wymiary tożsamości przyszłych pedagogów*, OW UZ, Zielona Góra 2013; A. Szczesna, *Wsparcie społeczne w rozwoju zawodowym nauczycieli*, OW UZ, Zielona Góra 2010.

oraz kompensacji edukacji u rodziców, uzupełnianej skutecznym wsparciem, a w razie konieczności pomocą<sup>59</sup>.

### **Bibliografia:**

- Aktualności Rzecznika Praw Dziecka* (2018). Oficjalna strona internetowa. Pobrano 4.09.2018, z: <http://brpd.gov.pl/rok-2015>.
- Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, T. 2, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2006.
- Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza*, w: (red.) B. Śliwerski, *Pedagogika*, T. 3, GWP, Gdańsk 2006b, s. 253-277.
- Dąbrowski Z., *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, T. 1, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2006c.
- Dąbrowski Z., *Projekt badań nad wychowaniem opiekuńczym w szkole*, w: (red.) Z. Dąbrowski Z., Gajewska G., *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*, Wyd. WSP, Zielona Góra 1995, s. 163-176.
- Denek K., *Wspieranie i doskonalenie reformy systemu edukacji*, „Wychowanie na Co Dzień” 2002 nr 1, s. 4-12.
- Deptuła M., *Odrzucenie rówieśnicze. Profilaktyka i terapia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja;3896542.html>, z dn. 27.08.2018.
- Gajewska G., *Teoretyczne podstawy działalności opiekuńczo-wychowawczej, czyli o meandrach naukowych opracowanych w Polsce koncepcji oraz ich umiędzynaradawiania i rozwoju w rozstrzygnięciu odpowiedzi na pytanie: Czy opieka i wsparcie mogą być zadaniem całozyciowym*, w: (red.) Cz. Kustra, M. Fopka-Kowalczyk, A. Bandura, *Opieka i wsparcie jako zadanie całozyciowe. Studia z pedagogiki opiekuńczej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2017, s. 85-94.
- Gajewska G., *Edukacja środowiskowa w przestrzeni życiowej dzieci i młodzieży. Środowisko edukacyjne a poczucie oparcia dzieci i młodzieży – studium pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2002.

---

<sup>59</sup> G. Gajewska, *Teoretyczne podstawy działalności opiekuńczo-wychowawczej, czyli o meandrach naukowych opracowanych w Polsce koncepcji oraz ich umiędzynaradawiania i rozwoju w rozstrzygnięciu odpowiedzi na pytanie: Czy opieka i wsparcie mogą być zadaniem całozyciowym*, w: (red.) Cz. Kustra, M. Fopka-Kowalczyk, A. Bandura, *Opieka i wsparcie jako zadanie całozyciowe. Studia z pedagogiki opiekuńczej*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2017, s. 85-94.

- Gajewska G., *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2009.
- Gajewska G., *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, PEKW Gaja, Zielona Góra 2009.
- Gajewska G., *Wybrane elementy ogólnej metodyki współpracy wychowawców, pedagogów, opiekunów z rodziną*, w: G. Gajewska i J. Gajewska, *Współpraca z rodzicami. Wskazówki, programy, scenariusze spotkań*, T. 1, PEKW Gaja, Zielona Góra 2012, s. 8-42.
- Gajewska G., *Obraz świetlic szkolnych w dużym mieście – raport z badań*, w: G. Gajewska, K. Bazydło–Stodolna, *Teoretyczno – metodyczne podstawy pracy opiekuńczo – wychowawczej w świetlicy. Scenariusze zajęć wychowawczych*. T.8, PEKW Gaja, Zielona Góra 2005, s. 69-122.
- Gajewska G., *Wychowawcy świetlic szkolnych o swoich sukcesach, problemach, pracy i warsztacie. Sondaż ogólnopolski 2009 – 2010*, w: Gajewska G., Turska E., *Teoretyczno-metodyczne aspekty opieki i wychowania w świetlicy. Scenariusze spotkań, programy*, Tom 12, PEKW Gaja, Zielona Góra 2011, s. 54-91.
- Gajewska G., *Rozważania nad metodologiczną koncepcją teorii opieki*, w: (red.) Z. Dąbrowski, G. Gajewska, *Metodologiczne problemy pedagogiki opiekuńczej*. Wyd. WSP, Zielona Góra 1995, s. 23-54.
- Gajewska G., Zapeński P., *Odpowiedzialność w edukacji versus dylematy etyczne pedagogów w kreowaniu postaw jednostkowych uczniów*, „Horyzonty Wychowania” 2018, nr 17 (41), s. 135–148.
- Gajewska G., Michalak N., *Raport z badań w zielonogórskich i międzynarodzkich świetlicach szkolnych przeprowadzonych przez członków Naukowego Koła Pedagogiki Opiekuńczej UZ pod kierunkiem G. Gajewskiej*. Wystąpienie na konferencji nt. „Opieka i wychowanie w nowoczesnej świetlicy szkolnej” organizowanej przez Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra: 13.04.2016.
- Gajewska G., *Transmisja domu w pieczy zastępczej*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze” 2016 nr 10, s. 3-11.
- Gnitecki J., *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Poznań 2007.
- Goleman D., *Inteligencja społeczna*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2007.
- Kargul A. (red.), *Dlaczego dzieci nie lubią szkoły?*, WSiP, Warszawa 1991.
- Kierunki realizacji polityki oświatowej państwa w roku szkolnym 2018 2019*, <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2018/07/kierunki-realizacji-polityki-oswiatowej-panstwa-w-roku-szkolnym-2018-2019-003.pdf>, z dn. 22.08.2018.

- Konarzewski K., Bulkowski K. (red.), *TIMS 2015 Wyniki międzynarodowego badania osiągnięć czwartoklasistów w matematyce i przyrodzie*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2016.
- Kowalski M., *Ideologia – edukacja – zdrowie. Rozważania o dyskursach zakazanych?* „Horyzonty Wychowania” 2017 nr 17 (41), s. 149-161.
- Milerski B., Śliwerski B., *Pedagogika. Leksykon PWN*, PWN, Warszawa 2000.
- Lewandowska-Kidoń T., Kalinowska – Witek B. (2016). *Rola pedagoga szkolnego w szkolnym systemie pomocy psychologiczno – pedagogicznym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
- Ładyżyński A., *Dla dziecka nadchodzi czas, żeby odeszło z domu...*, w: (red.) J. Brągiel, B. Górnicka, *Rodzicielstwo w różnych fazach rozwoju rodziny*, UO, Opole 2017, s.65-72.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- Mendel M. (red.), *Animacja współpracy środowiskowej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Muszyńska E., *Miejsce opieki we współczesnej pedagogice*, „Rocznik Lubuski” 2012 nr 38 (2), s. 91-104.
- Nowak M., *Teorie i koncepcje wychowania*, WAiP, Warszawa 2008.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007.
- Pery A., Kmita D., *Świetlica – szkolną przestrzenią czasu wolnego. Funkcjonowanie świetlic szkolnych. Poradnik dla gmin i dyrektorów szkół*, Warszawa 2014.
- Postoła, A. *Dlaczego polscy uczniowie nie lubią szkoły?* Wywiad z A. Pawlickim, <http://wyborcza.pl/7,157035,23434317,dlaczego-polscy-uczniowie-nie-lubia-szkoly.html>, z dn. 10.09.2018.
- Radzewicz-Winnicki A., *Żywiołowość otaczającej społeczności a szansa na homeostazę społeczną. Studia, szkice i refleksje socjopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza UZ, Zielona Góra 2014.
- Raport CBOS 2018.*
- Raport o stanie świetlic szkolnych, 2015, Raport otwarcia: MegaMisja*, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/badania/>, [https://fundacja.orange.pl/files/user\\_files/user\\_upload/badania/MegaMisja.\\_Raport\\_otwarcia.pdf](https://fundacja.orange.pl/files/user_files/user_upload/badania/MegaMisja._Raport_otwarcia.pdf), z dn. 10.09.2018, s. 1-105.
- Rola szkolnej świetlicy i zajęcia świetlicowe dla dzieci w opinii rodziców*, Warszawa, 22 marca 2016 Skrócony raport z badania ilościowego przeprowadzonego przez Millward Brown dla Fundacji Orange, <https://fundacja.orange.pl/strefa-wiedzy/badania/>, z dn. 10.09.2018, s. 1-21.

- Sytuacja uczniów klasy VII zreformowanej szkoły podstawowej*. Raport Rzecznika Praw Dziecka przygotowany na podstawie sondażu opinii młodzieży, rodziców, nauczycieli i dyrektorów szkół. Warszawa 2018. Pobrano 4.09.2018, z: <http://brpd.gov.pl/aktualnosci-wystapienia-generalne/sytuacja-szkolna-uczniow-klas-vii-raport-rpd>
- Taylor Ch., *Zaburzenia przywiązania u dzieci i młodzieży. Poradnik dla terapeutów, opiekunów i pedagogów*, GWP, Sopot 2017.
- Turska E., *Indywidualne i społeczne wymiary tożsamości przyszłych pedagogów*, OW UZ, Zielona Góra 2013.
- Winiarski M., *W kręgu pedagogiki społecznej. Studia – szkice – refleksje*. „Studia i monografie” nr 78, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź – Warszawa 2017.
- Raport NIK 2017: Informacja o wynikach kontroli Funkcjonowanie świetlic szkolnych*. Nr ewid. 40/2017/P/16/092/LSZ data 30.08.2018: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-funkcjonowaniu-swietlic-szkolnych.html>
- Szczęsna A., *Wsparcie społeczne w rozwoju zawodowym nauczycieli*, OW UZ, Zielona Góra 2010.
- Śliwerski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.
- Śliwerski B., *Myslec jak pedagog*, GWP, Sopot 2010.

---

### **Function of caring as indicators of change in space of children's and parent's contemporary education**

Childcare is a primary and systematic action that enables survival, but also education. Therefore, it should be exercised in such a way as to achieve the best course until the pupil becomes relatively independent. Nowadays, the living space of children and their parents is changing so much that the assumed functions of childcare (that we understand as its outcomes) are not always implemented correctly. Childcare is strongly institutionalized and is not always a system of integrated activities focusing on the child. The proposed reflection is an analysis of scientifically known assumed care functions related to selected areas of child education: family and outside-family education, school and outside-school, that should be modified in the modern space of child's life in order to achieve better educational results. They will be supported by both published research results as well as several author's polls.

**Keyword:** childcare, functions of caring, education, space of education.

## **Funkcje opieki wyznacznikiem zmian przestrzeni współczesnej edukacji dzieci i rodziców**

Opieka nad dzieckiem jest pierwotnym i systematycznym działaniem umożliwiającym przeżycie, ale także edukację. Powinna ona więc być tak sprawowana, żeby osiągać jak najlepszy przebieg do czasu względnego usamodzielnienia się podopiecznego. Współcześnie przestrzeń życia dzieci i ich rodziców zmienia się tak istotnie, że założone funkcje opieki nad dzieckiem, rozumiane jako jej skutki nie zawsze są realizowane prawidłowo. Opieka jest mocno zinstytucjonalizowana i nie zawsze stanowi system zintegrowanych działań skupiających się na dziecku. Proponowana refleksja stanowi analizę naukowo znanych założonych funkcji opieki odniesionych do wybranych obszarów edukacji dziecka rodzinnej i pozarodzinnej, szkolnej i pozaszkolnej, które należy zmodyfikować we współczesnej przestrzeni jego życia w celu osiągnięcia lepszych rezultatów edukacji. Zostaną one poparte zarówno publikowanymi wynikami badań jak także kilkoma własnymi sondażami autorki.

**Słowa kluczowe:** opieka, funkcje opieki, edukacja, przestrzeń edukacji.